

עם הקראים בשעה שעל עצמו הוא מעיד שהוא „מזדהה עם רוב העם ועם הטובים שבמנהיגיו של התקופה ההיא“ וכו'. ולא נצנץ אפילו במוחו רעיון, שאפשר לחוקר היסטורי שלא יזדהה עם שום צד מן הצדדים הלוחמים, אלא הוא מגלה טיב המחלוקת באופן אובייקטיבי. כמובן לא הבין, כנראה, ד"ר רוזנטאל, שאפשר שיהיה במציאות היסטוריון הכותב את ההיסטוריה של המחלוקת בין בעלי-הריפורמה והאדוקים במאה הי"ט, שבעצמו איננו לא מבעלי הריפורמה ולא מן האורתודוקסיה, ובכל זאת הוא יהודי לאומי, „הממשיך — לפי בטויו של המבקר — את הדרך היסטורית של היהדות“. חושש אני שכל עצם קריאת ספרי ע"י המבקר ד"ר רוזנטאל עלתה לו לתוהו: אני כל כולי לא באתי אלא להוציא את הבעיה ההיסטורית החמורה של הקראים מידי האפור לוגיטיקה, הנושנה, והמקלקלת את השורה. קפץ המבקר שלי וקנא את קנאת האפולוגי טיקה. אם זהו החידוש שבבקורתו, מסופקני אם סופה „להגדיל תורה ולהאדירה“.

ד"ר רפאל מאהלר

את תקנת אושא לשלילה („ולא יותר“). ר' אייזיק הירש חייס ב„דור דור ודורשיו“ (כרך ב' עמ' 146) מביא את המעשה בר' יישוב דוקא כגורם שהגיע את הבית דין באושא לגמור את ההלכה (גם בגוסס הירושלמי!) נגד „תורת המשיחיים“ שלו. על עירעורים כאלה של המבקר נאמר: בא ללמד ונמצא למד . . .

אלה הם הפרטים של המבקר כראיות לכלל שנשלתי „בהרבה טעויות“ בהבנת התלמוד. טיב ה„ראיות“ מוכיח בעליל, שלמרות איומו של המבקר, שהוא מביא „רק קומץ“ מטעוירי, תי, הוא לא החזיק חס וחלילה בשיטה הצנועה של תנא ושייר אלא במדה של כלל ופרט, וגם זה עלה לו ביגיעה רבה של מעייל פילא בקופא דמחטא. ממילא דין הראיות איננו אפילו דין של כלל ופרט כשאין בכלל אלא מה שבפרט: הראיות של ד"ר רוזנטאל מיר סדות כנראה על מדת דרוש מוזרה, מחודשת על ידו, כשאין בפרט מה שבכלל.

המבקר מסיים את דברי בקורתו בסיום מעין „ואתם הדבקים . . .“, לי הוא מיחס הוזהות

שואת ישראל ולקחה

עבר, בני אברהם העברי: ישראל מעבר מזה ואומות העולם מעבר מזה לפי היקפה, תוקפה ומוראותיה, לא היתה כשואה זו לישראל בימי גלותו הארוכים. מה פשרה ומה לקחה? מבין הספרים על השואה בולט ספרו של משה פראגר בנסיונו לסכם ראשי דברים, והוא תרומה חשובה להבנת החזיון הנורא (*). החיבור שקט מלבר, מעשה היסטוריון, המצריך עובדה לעובדה, המגולל יריעה רחבה: הרקע הסוציאלי והרוחני, מיתוס האנטישמיות, השי תלטות היצרים בקרב האומה הפושעת, המער כה הנאצית נגד הגזרות, רעיון השמדת

(*) משה פראגר, חורבן ישראל באירופה. פרקטיסכוס. בצירוף ילקוט בן ס"ט תעודות ומסמכים וחי תצלומים. הוצאת הקבוצ המאוחד, תל-אביב תש"ח.

רוב הדברים על השואה, דברי עדות, חזירות וספרים, בין שנכתבו בידי הניצולים, פליטי הגזירות, ובין שנכתבו בידי מתבוננים, בשעת המעשה ולאחר המעשה, מבני ברית ומשאינם בני ברית, רוב הספרות המועזעת הזאת היא כל עצמה מהוממת, מוכת כאב ויגון, רב כוחה להסעיר את הלבבות עד השתין, לפרפרנו מבשר ועד תחתיות הנשמה, אבל מועט כוחה ללמד בינה בעתים, לסלק את מבוכת המוח ולחשב את חשבוננו הגדול עם אומות העולם תשבון מסכם, ולו רק תשבון ראשון לפי שעה. שהרי תבערה איומה זו אינה ענין של מסכסוך בין יהודים ובין משטר מדינה מסוים, אלא כל עיקרו תולדת משבר מחריד ביחסים שבינינו ובין העולם „הנאור“ כולו. לאחר דורות של קורבה תורנו להיות בני

אינם מסתפקים עוד בשלילת הזכויות האנושיות האלמנטאריות מבני הגזע היהודי, אלא הם מוציאים עכשיו לפועל את מניממו של היסלר, שחזרה וגשנתה בפיו כמה פעמים, להשמיד את עם היהודים באירופה. אבל כל עיקר תפקידם של משתתפי הוועידה — מוכיח המחבר — היה לעכב כל מעשה הצלה נועז. „עוד מראשית הוועידה — נאמר בהודעה רשמית, שנתפרסמה בסופה — ברור היה, כי כל הצעה והמלצה, שיש ביד המשתתפות להגיש לממשלותיהן יש הכרח לבחון אותן, אם המלצה זו או אחרת לא יהיה בה משום פגיעה והתערבות במאמץ המלחמה של הארצות המאוחדות, או גם משום עיכוב והשהייה למאמץ זה.“ בסופו של דבר נחברר למשתתפי הוועידה, שאכן יש במעשה של הצלת היהודים „משום פגיעה והתערבות במאמץ המלחמה של האומות המאוחדות“.

המחבר מנתח את חלקה של אנגליה בעמידה על דמנו, את גזירת הספר הלבן ואת תוצאותיה, — ומראה בעליל, כיצד טשטשו המדינות המנצחות את האסון היהודי, עד שמיידאנק, אושווינצ'ים וברגן-בלזן הן עד היום בלא מצבה יהודית. ההתכחשות לטראגדיה היהודית נעשתה שיטה והיא נתבלטה גם כשניגשו בעלי הברית לרשום ולסכם את פשעי המלחמה של הנאצים.

הדבר השני המופס את כל הגיגיו ומשעב־דם למחשבה נוגה אחת הוא מיאור תגובת היהודים במלחמה על זכויות, אבל לא על עברי פי פחת, ובפחת עצמה. כיצד לבאר אשלייה איומה זו, אפילו על סף המשרפות, כי הדבר לא ייתכן? המחבר מנסה לבאר: היהודים הורגלו לחשוב, שאנטישמיות ענינה קיפוח זכויות, נטילת זכויות אבל לא השמדת הגוף, והם החליפו את חכנית ההשמדה של אותו רשע בחכנית אנטישמית. מלומדים היו היהודים במלחמה על זכויות, אבל לא על עצם החיים. אף בניטאוא, גייסה וריכוזה היה דות את כל כוחותיה להגנה על עמדות הקיום הפיסי והרוחני, כילתה את כוחותיה להדוף את כל ההתקפות, שנראו לה כקרבות הברעה, ושלאמיתו של הדבר היו מתוכננים על ידי התוקף הנאצי קרבות מעייפים לפני בוא

היהודים ודרכי התעמולה להשמדה. אבל מלגו הוא כתב מחאה וזעקת שבר, ובעיקר „אני מאשים“, כתב קטרוג קשה, נוקב עד התהוֹמות: לא באותו רשע ובעמו בלבד תלוי הקולר אלא בכל העמים ה„נאורים“, ובמידה מסוימת — אף בנו.

על ג' דברים ראוי לעמוד ביחוד: שניים מהם הובלטו בספר והשלישי אפילו לא נזכר. פרשת הרדיפות והגזירות, שלב אחר שלב, עד ההשמדה הגמורה, סופרה לא פעם, ובה אין המחבר מחדש הרבה, אף כי יש ענין רב בהבלטת הטכניקה של התעמולה להשמדה, בהכרונות ובהכלעות, באיומים ובשתיקה, ובעיקר בהתאמת המעשים לתגובות מעצמות העולם. המחבר מוכיח במופתים חזותיים, מדכרי הנאצים, אנשי המעשה ואנשי „הרוח“, שתכנית ההשמדה עובדה לכל פרטיה זמן רב לפני המעשה, ועיקריה נתפרסמו עוד בשנת 1931. ההוצאה לפועל תלויה היתה בשני גורמים: במידת התחשבותה של גרמניה בעולם הנאור ובמידת התחשבותה של אותו עולם בגורל היהודים.

חידוש גדול אני מוצא בניתוח פרטי היחסים בין מעצמות העולם לבין מיליוני היהודים, שגורלם ניתן בידי הנאצים. הפרטים מצטרפים לתמונה מקיפה וכמעט שלימה: מידות ההתענינות ומידות האדישות, הדיבורים והמעשים, הנסיונות והכשלונות, הסרוב לעזור, קריאות המצפון הבודדות והחלושות והשמקת המצפון הרשמית והרמקולית. זהו הדבר הראשון, המרתק אותנו ביותר. כללו של הדבר ידוע לנו מה ידוע: המעצמות עמדו מנגה, השתדלו שלא להזכיר את מלחמת ההשמדה של הרשע־ים בעם היהודי, אף כי סכל הציבור היהודי לא נעלם מהן כל עיקר, וכשהאסון בכל היקפו נודע לציבור העמים, לא נעשה מאומה כדי להציל את שארית הפליטה. אבל כאן תוארו ונתבאר הפרטים מאוויאן ועד ברמודה, נסיר נות השוא של הצלה, ההסחאות למעשי הצלה, ההתחסדות, שטטוש הדחיפות שבבעיה כולה, הגה, למשל, ועידת ברמודה באפריל שנת 1943. יומיה, קברניטי בריטניה וארצות הברית, ידעו היטב, כי „שלטונות הגרמנים

מיליוני היהודים נשרפו ונהרגו על חטא חולי-
שחם של היהודים בכל העולם כולו. אלה
שלא נתפסו על ידי הצוררים גילו רפיון נפש
ואזלת יד, וידיהם שותקו רק מתוך כלימת
החולשה, מתוך הכרת אפס האונים. יהדות
העולם היתה משותקת למעשה ולהוציא לא
יכלה.

כללו של הלקח: «עם רפה אונים במוכן
הפיסי אין לו זכות קיום ביולוגית; עם גטולי
מגן, אשר כלי זינו להגנת עצמו אינם בידיו,
אין לו לצפות לשום צורה מאחרים; עם קל
דעת, אשר שם את מבטחו בחישובים מצפוי-
ניים-מוסריים של האנושות ושל העולם —
מאבד את עצמו לדעת». אין לכסוח בהצהרות
ובחקיקי שויון ומגן, ביחסי שכנות ובקשרי
גורל לשכנים. הגלות אוכלת את בניה. רק
מהפכה גמורה בתולדות העם עשויה להציל
מאימת הכליה: מן ההיקף אל המרכז, מן
הפיזור אל אחדות העם במדינתו.

הרבר השלישי, והוא לא נפקד ולא נזכר,
הוא חלקה של רוסיה בשואה ובמעשה ההצלה.
רובה של הספרות על אותו נושא מתעלם
מכך. על פי רוב מסתפקים בדברי הווידיה
לרוסיה, שהצילה את שארית הפליטה מכליה
גמורה וזוקפים מעשה זה על חשבון זכויותיה
הגדולות, כאילו לא עשתה אלא דבר מוכן
מעצמו, כשכבשה את שטחי האויב ונהגה
באסירים ובפליטים היהודים מנהג אנשים.
אבל מה עשתה רוסיה לטובת היהודים בחקר-
פת השואה, אפילו לטובת יהודי ארצה? בודאי
היא סייעה למגר את שלטון ההשמדה, אבל
דבר זה אינו דין שיוקף לה לזכותה בחשבון
גנו כאן. הדברים ארוכים ומרובים, או כמו
שנוהגים לאמור אצלנו, «עדינים», וטרם נמצא
חוקר שיטפל בהם בראוי, בלא משוא פנים.
כמאת עמוד הוקדשו בספר זה לתעודות
ומסמכים, שעליהם נשען המחבר.

ד"ר אפרים שמואלי

המהלומה הסופית והמכרעת. דבר אחר,
והוא האכזרי ביותר: המיליונים, שצעדו
בסך צעידה אילמת ומטומטמת לקראת המות,
הגיעו לידי התמוטטות מערכי הנפש, כי
המהלומה באה בדרגע. «אותם ההמונים אסירי
רי הגיטו ומחנות השעבוד, אשר יצר הקיום
השתלה בהם בכל עוזו, נתפסו בבת אחת
לפסיכוזה של מיאוס בחיים, גמנעו מכל
מאבק וגמנעו כניעה אילמת לגורל». האמונה
בהיותו המוסרית של האדם באשר הוא אדם
נגזרה מלבם בבת אחת וגראתה להם כטעותה
של ההיסטוריה היהודית. אף המחבר עצמו,
דומני, נתפס למחשבה זו, שתורת המוסר היהודי
זית היא «הטעות הטראגית» של תולדותינו.
דבר זה בודאי צריך ביאור ותיאור נוספים.
כאן אתה מוצא הכללה נועזת, המבארת סתום
בשאינו מפורש, המיליונים שידעו ללחום רק
למען צורות החיים לא ידעו ללחום למען
החיים עצמם, קבלו בכניעה את מיתתם, והכל
בגלל האמונה בויקתו המוסרית של האדם
מישראל, בגלל האמונה בשלטון המשפט ובנצי-
חון הצדק? אתמהא! העובדה היא, כנראה,
עוברת, ועליה אין חולקים: כניעה גמורה,
מפולת מוסרית ונפשית. «הצצה לתוך אופל
התהומות ובאופל זה שוקע הכל, הכל שוקעת
תפארת האדם, שוקע צלם האדם, שוקעת
האמונה באדם, שוקע הבטחון בתכלית המוסר,
בתכלית החיים, שוקע גאון האנושות ושוקעת
האנושות עצמה. העולם כולו שוקע.
יסודות הבריאה שוקעים. המכול בא ומציף
הכל, הכל. קץ העולם, קץ כל בשר, קץ כל
הקצים». זאת היתה, כנראה, הרגשת רבים,
להחתנו, אבל ההסבר עדיין אינו מניח את
הדעת.

בבהירות אכזרית מסיק המחבר את תמצית
לקחה של השואה: אין ליהודים בסיס חיים
בגלויות, אפשר לעשות כלה באומה שלימה.
העם היהודי רפיונו עולה לו בקיומו הביולוגי,
ואין בני האומות הנאורות עומדות להגן עליו.